

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการกำหนดกรอบความคิดเพื่อศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความพึงพอใจในการตั้งถิ่นฐานใหม่ของชุมชนในเขตพื้นที่โครงการเขื่อนแควน้อย ดังนี้

ความหมายและแนวคิดที่เกี่ยวกับความพึงพอใจ

ความหมายของความพึงพอใจ

มีนักวิชาการได้ให้ความหมาย คำว่า ความพึงพอใจ (Satisfaction) แตกต่างกัน ดังนี้

จิรภา (2546) ได้กล่าวถึงความหมายของความพึงพอใจ Tiffin and Maccormick ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง แรงจูงใจของมนุษย์ ซึ่งตั้งอยู่บนความต้องการขั้นพื้นฐาน

อุทัยพรรณ (2544) ได้กล่าวถึงความหมายของความพึงพอใจ Wolman ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า เป็นความรู้สึกที่มีความสุข เมื่อเราได้รับผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย ความต้องการ หรือแรงจูงใจ

วิมลสิทธิ์ (2537) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า เป็นการให้ค่าความรู้สึกของคนเราที่สัมพันธ์กับระบบโน้ตทัศน์ที่เกี่ยวกับความหมายของสภาพแวดล้อม ค่าความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสภาพแวดล้อมจะแตกต่างกัน เช่นความรู้สึกดี-เลว พอใจ-ไม่พอใจ สนใจ-ไม่สนใจ เป็นต้น

กำพล (2533) ได้กล่าวถึงความหมายของความพึงพอใจที่ Powell ได้ให้ความหมายว่า ความพึงพอใจ หมายถึงความสุขที่เกิดจากการปรับตัวของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี และเกิดความสมดุลระหว่างความต้องการของบุคคล และการได้รับการตอบสนอง

สรุปได้ว่า ความพึงพอใจเป็นแรงจูงใจ และเป็นความสุขเมื่อได้รับผลสำเร็จตามความต้องการซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เป็นความพึงพอใจของชุมชนที่เกี่ยวกับการได้รับเงินชดเชยและบริการสาธารณูปโภคที่ได้รับเนื่องจากการได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน

แนวความคิดเกี่ยวกับระดับความพึงพอใจ

สมิทธา (2532) ได้กล่าวถึงทฤษฎีแรงจูงใจของ Maslow's General Theory of Human Motivation ซึ่งกล่าวถึง ความต้องการของมนุษย์ มีลำดับชั้นความต้องการ เมื่อความต้องการในระดับต่ำที่ได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการในระดับสูงขึ้นจะไปเข้ามาแทนที่ Maslow ได้แบ่งลำดับชั้นของความต้องการมนุษย์ไว้ 5 ชั้นดังนี้

1. ชั้นที่ 1 ความต้องการทางร่างกาย (The physiological needs) เป็นความต้องการอันดับแรกของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการในเรื่อง อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ความต้องการทางเพศ และการนอนหลับพักผ่อน เป็นต้น ความต้องการเหล่านี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการได้รับการตอบสนองก่อนสิ่งอื่นใด

2. ชั้นที่ 2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (The safety needs) ได้แก่ เป็นความต้องการป้องกันไม่ให้เกิดอันตราย ที่จะอยู่อย่างมีความปลอดภัยจากสถานการณ์ที่เลวร้ายรุนแรง สงคราม อาชญากรรม เชื้อโรค และการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคมทั้งทางร่างกายและจิตใจ เช่น ความเจ็บป่วย ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยนี้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของมนุษย์มากกว่าที่จะเกิดขึ้นตามธรรมชาติ

3. ชั้นที่ 3 ความต้องการ ความรัก และการยอมรับจากผู้อื่น (The belongingness and love needs) ได้แก่ เป็นความต้องการทางสังคม และความสำคัญของการอยู่ร่วมกัน และความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม มนุษย์จึงต้องมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความต้องการประเภทนี้ปรากฏให้เห็นได้จากการที่มนุษย์มีความวิตกกังวลในจิตใจ และการปรับตัวไม่ถูกต้อง

4. ชั้นที่ 4 ความต้องการมีชื่อเสียง (The esteem needs) เป็นความต้องการที่จะได้รับการยอมรับ การยกย่องสรรเสริญ ความต้องการดังกล่าวนี้อาจจำแนกได้เป็น 2 ประการ คือ 1) เป็นความต้องการเพื่อความแข็งแกร่ง เพื่อความสำเร็จ เพื่อความเชื่อมั่นในการเผชิญกับโลกภายนอก และเพื่ออิสระเสรีภาพของตนเอง 2) เป็นความต้องการเพื่อเกียรติยศ ชื่อเสียง การได้รับการยอมรับและเพื่อความสำคัญของตัวเอง บุคคลที่ขาดความพอใจในเรื่องนี้จะปรากฏให้เห็นในชั้นรุนแรงที่สุดคือ การกลายเป็นผู้ป่วยด้วยโรคจิตประสาท (ประสาทพิการ) โดยไม่มีสาเหตุที่มองเห็นได้ชัดในระบบประสาท คือมักเกิดความกังวล

5. ขั้นที่ 5 ความต้องการพัฒนาศักยภาพแห่งตน (The needs for self actualization) เป็นความต้องการทำในสิ่งที่ตนสามารถจะทำได้ เป็นการสนองต่อความพอใจของตนเอง เป็นความต้องการ เพื่อกระทำในสิ่งที่เหมาะสมกับตนเองของมนุษย์แต่ละคนเป็นความต้องการเพื่อการบรรลุสมความปรารถนาของตนเอง ให้ตนเองได้กระทำในสิ่งที่ตนเองมีศักยภาพพอที่จะทำได้

จิตติ (2545) ได้จำแนกระดับความพึงพอใจ สรุปได้ดังนี้

1. ความต้องการทางด้านร่างกาย นับเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ซึ่งเป็นที่พึงพอใจจำเป็นเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย ยารักษาโรค น้ำสะอาด และอากาศบริสุทธิ์ ปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ต่ำที่สุดที่มนุษย์ต้องการ และเมื่อได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ มนุษย์จะเกิดความรู้สึกพึงพอใจในระดับต่ำสุด

2. ความต้องการทางด้านจิตใจ เป็นความต้องการของมนุษย์ที่จะประสงค์จะได้รับความปลอดภัย ความมั่นคงจากการดำรงอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่น ความต้องการเหล่านี้ ได้แก่ การได้รับสวัสดิการทางสังคมจากหน่วยงานของรัฐ การมีรายได้พอเพียง การมีการพักผ่อนหย่อนใจ การได้เป็นเจ้าของสิ่งที่ต้องการ การเป็นที่รักขอบพอบของบุคคลอื่น การมีพวกพ้อง การเป็นสมาชิกของหมู่คณะ และการที่จิตใจของมนุษย์มีความมั่นคงได้นั้น เพราะมีความรู้สึกมั่นใจในสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทั้งทางด้านกลุ่มสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และความเชื่อต่าง ๆ

3. ความต้องการที่เป็นความทะเยอทะยานส่วนบุคคล เป็นความต้องการที่มนุษย์แต่ละคนมีความต้องการแตกต่างกันออกไปตามประสบการณ์ในชีวิตของแต่ละคน เช่น ต้องการเกียรติยศ ความมีชื่อเสียง มีตำแหน่งการงานสูง และการได้รับการยอมรับ ลักษณะความต้องการระดับนี้ มนุษย์แต่ละคนจะมีความแตกต่างกันออกไป

กล่าวโดยสรุป ระดับความพึงพอใจในสิ่งที่ต้องการ ตามที่ Maslow เสนอแนะกลุ่มความต้องการ 5 ประการ ซึ่งถูกจัดอันดับความสำคัญจากระดับล่างสุดไปจนถึงบนสุด มนุษย์จะถูกจูงใจด้วยความต้องการในระดับล่างก่อน จนกว่าจะได้รับความพอใจในระดับหนึ่งแล้วก็จะเกิดความต้องการในระดับสูงขึ้นไปอีกตามลำดับ จนถึงระดับบนสุด

ดังนั้น ความพึงพอใจของบุคคลจะเกิดขึ้น เมื่อความต้องการได้รับการตอบสนองในระดับหนึ่ง และเมื่อบุคคลนั้นเกิดความต้องการจึงตั้งเป้าหมายเพื่อให้บรรลุความต้องการ ความพึงพอใจของบุคคลจะแตกต่างกันตามปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อม และปัจจัยด้านลักษณะส่วนบุคคล

การวัดความพึงพอใจ

จิรภา (2546) ได้เสนอแนวความคิดในการประเมินผล 2 แบบ คือ

1. การตีความเรื่อง ความพอใจด้านจิตวิทยา (Psychological Interpretation of Satisfaction) เป็นการยืนยัน (Confirmation) ความคาดหวังที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น (Prior Expectation) บุคคลจะพอใจหรือไม่ขึ้นกับการเปรียบเทียบกับสิ่งที่ได้รับ
2. การตีความตามทฤษฎีอรรถประโยชน์ (Utility Theory Interpretation of Satisfaction) ว่าผู้บริโภคที่มีเหตุผลซึ่งต้องการทำให้ตนบรรลุความพอใจสูงสุดและทำให้เกิด Ideal Point ว่าจะน้อยกว่า เท่ากับหรือมากกว่า และระยะห่างมากน้อยเพียงใด โดยการนำมาเปรียบเทียบกับความคาดหวัง (Expectation) และการรับรู้ (Perception)

ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน

ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน

มีนักวิชาการได้ให้ความหมาย คำว่า การตั้งถิ่นฐาน (Settlement) ไว้แตกต่างกัน ดังนี้

ศิริวรรณ (2540) ได้ให้ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน หมายถึง กิจกรรมในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในยุคสังคมเกษตร จะแสดงออกมาในลักษณะของการตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งเริ่มจากการตั้งแหล่ง เช่น การสร้างบ้านเรือน การเลือกพื้นที่ เพาะปลูกตลอดจนการแสวงหาอุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รวมทั้งบทบาท และหน้าที่ของการตั้งถิ่นฐานด้วย

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2524) ได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐาน ว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปของชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่หมู่บ้านในชนบทไปจนถึงมหานครที่มีประชากรหลายล้าน ในทุกชุมชนเหล่านี้การตั้งถิ่นฐานมีความหมายรวมถึงคนและระบบในการดำรงชีวิตของคนเหล่านี้ ซึ่งได้แก่ ที่อยู่อาศัย น้ำสะอาด การสื่อสารคมนาคม พลังงาน การอนามัย การศึกษา และการบริการด้านวัฒนธรรม เช่น สวนสาธารณะ ห้างสรรพสินค้า โรงละคร และสนามกีฬา

สวาท (2522) ให้ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน ว่าเป็นการที่ประชาชนในประเทศที่เข้าไปครอบครองดินแดนห่างไกล ได้พาพรรคพวกของตนเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในอาณานิคม ด้วยการ

เริ่มจากการเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ไม่กี่หลังคาเรือนมาจนมีจำนวนประชากรและบ้านมากขึ้นค่อยกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ขึ้นจนกลายเป็นเมือง และเป็นเมืองใหญ่หรือนครขึ้นตามลำดับ ซึ่งรวมทั้งการตั้งถิ่นฐานในชนบทและในเมืองหรือนครด้วย

นาพวัลย์ (2528) ได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานว่า เป็นการสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์โดยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหมู่บ้านและเป็นเมือง ในการตั้งถิ่นฐานจะมีส่วนประกอบที่สำคัญคือ คนและพื้นที่ ส่วนที่สำคัญรองลงมาคือ การมีปฏิสัมพันธ์กัน ความต้องการในบริการต่างๆ ของคนในกลุ่มชนนั้น ๆ เช่น โรงเรียน วัด ร้านค้า ที่ทำการรัฐบาล สาธารณูปโภคต่างๆ เป็นต้น

ชัชณี, วันทนี และวิสุตา (2524) กล่าวว่า การตั้งถิ่นฐานต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบด้านกายภาพ ได้แก่ โครงสร้างที่เกี่ยวกับระดับความสูงของพื้นที่ ภูมิอากาศ ความสมบูรณ์ของทรัพยากร แหล่งน้ำ เป็นต้น และองค์ประกอบด้านวัฒนธรรม

ฉัตรชัย (2536) ได้อธิบายว่าการตั้งถิ่นฐาน หมายถึงการที่มนุษย์บุกเบิกและเข้ามาอยู่อาศัยครอบครองพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของผิวโลกที่ไม่มีผู้ใดอาศัยมาก่อน รูปแบบและขนาดของแหล่งการตั้งถิ่นฐานมีความซับซ้อนแตกต่างกันไปตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างโดดเดี่ยว ครอบครัวยุติไปจนถึงรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านใหญ่น้อยเป็นเมือง หรือนครและมหานคร เป็นต้น หน่วยของการตั้งถิ่นฐานจึงเป็นการแสดงออกซึ่งการจัดการพื้นที่ของมนุษย์ในรูปของอาคาร บ้านเรือน ถนนหนทาง และการใช้ที่ดินตลอดจนถึงผลกระทบที่มีต่อสภาพแวดล้อม

วุฒิชัย (2543) ได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานว่า การที่มนุษย์อพยพย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยเข้าไปตั้งถิ่นฐานในดินแดนแห่งใหม่ ด้วยเหตุผลต่างๆ กัน เช่น เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา การตั้งถิ่นฐานเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างเดี่ยว แต่ยังแสดงความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม เช่น สังคม ศาสนา ตลอดจน ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชนนั้น ๆ

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2524) กล่าวว่า การตั้งถิ่นฐานจึงเป็นการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในเชิงประสานและเกื้อกูลกัน การตั้งถิ่นฐานจึงมีบทบาทที่สำคัญในฐานะที่เป็นจุดกำเนิดของระบบสังคม การปกครอง และวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อสามารถพัฒนาชีวิตมนุษย์โดยจะต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านต่างๆ ของมนุษย์ได้อย่างเพียงพอ รักษาสภาวะสมดุลกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรน้ำ ความเสมอภาคทางสังคม และมนุษย์มีความสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งการเป็นมนุษย์

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542) ได้ให้นิยามการตั้งถิ่นฐาน ว่าเป็นการที่มนุษย์ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อพึ่งพาอาศัยกันและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งการตั้งถิ่นฐานเป็นการรวมกลุ่มของมนุษย์เพื่อการตั้งถิ่นฐานร่วมกัน โดยพิจารณาจากพื้นที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การดำรงชีพ ดังนั้น เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานด้านที่อยู่อาศัย เกษตรกรส่วนใหญ่จึงมีการตั้งถิ่นฐานในชนบท ซึ่งจะมีพื้นที่ดินที่เหมาะสมต่อการทำการเกษตรกรรม รวมทั้งสิ่งป้องกันภัย ทั้งจากธรรมชาติและจากมนุษย์ด้วยกันเอง

กล่าวโดยสรุป การตั้งถิ่นฐานเป็นการเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ หรือบริเวณที่ดินของมนุษย์ในการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือเข้ามาประกอบกิจกรรมต่าง ๆ โดยเลือกบริเวณใดบริเวณหนึ่งที่มีความเหมาะสมสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้ทั้งในด้านการดำรงชีพ และการประกอบอาชีพ เช่น บริเวณที่น้ำเพียงพอ มีสาธารณูปโภคที่อำนวยความสะดวก มีที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ เป็นต้น

พัทยา (2516) ได้กล่าวถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานใหม่ของประชากรในชนบทของประเทศไทยในปัจจุบัน มีความแตกต่างกัน 2 ประการ ดังนี้ คือ

1. การตั้งถิ่นฐานใหม่โดยที่รัฐบาลไม่ได้เป็นผู้จัดเตรียมพื้นที่ไว้ให้ กล่าวคือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานใหม่จะเกิดขึ้นจากการที่ประชากรบางกลุ่มบางพวกมีความจำเป็นต้องหาพื้นที่ทำกิน เนื่องจากไม่มีพื้นที่ทำกินในบริเวณเดิม หรือการขาดแคลนพื้นที่ทำกินในชุมชนเดิมหรือการสูญเสียพื้นที่ทำกินเพราะเป็นหนี้สิน หรือเสียพนันและขายพื้นที่ทำกินเพราะได้ราคาดีแล้วไปซื้อพื้นที่ทำกินอื่นที่มีราคาถูกกว่า หรือไปบุกเบิกเอาใหม่จากป่า เป็นมูลเหตุให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรที่มีปัญหาเหล่านี้ การย้ายถิ่นอาจเคลื่อนย้ายไปเพียงครอบครัวเดียวหรือหลาย ๆ ครอบครัว การไปเป็นส่วนใหม่ของถิ่นฐานอื่นทำให้ลักษณะของถิ่นฐานนั้น ๆ เปลี่ยนแปลงไป ผู้อพยพเคลื่อนย้ายอาจจะต้องเปลี่ยนแปลงลักษณะอาชีพบ้างตามความเหมาะสม ในกรณีนี้การตั้งถิ่นฐานดังกล่าวรัฐบาลไม่มีบทบาท หรือหน้าที่เข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรง

2. การตั้งถิ่นฐานใหม่โดยที่รัฐบาลเป็นผู้จัดเตรียมพื้นที่ไว้ให้ กล่าวคือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานใหม่จะเกิดขึ้นจาก การที่รัฐบาลได้จัดหาพื้นที่ใหม่ให้ชาวบ้านไปอยู่แทนถิ่นฐานเดิมของตน เพื่อสงเคราะห์แก่ผู้ขาดแคลนพื้นที่ทำกินในรูปแบบนิคมสร้างตนเอง และเพื่อชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลเวนคืนที่ดินของชาวบ้านในบริเวณถิ่นฐานเดิม เพื่อก่อสร้างโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาล เช่น โครงการเขื่อนและโครงการอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ เป็นต้น

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน

ฉัตรชัย (2536) ได้อธิบายว่า การเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ จะมีเหตุผลและองค์ประกอบที่เหมาะสมในการเลือกบริเวณนั้น ๆ เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยซึ่งประกอบด้วยปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยทางด้านกายภาพ

ปัจจัยทางด้านกายภาพ ได้แก่ สภาพที่ตั้งลักษณะของพื้นที่ต้องมีความปลอดภัยต่าง ๆ จากน้ำท่วม สภาพภูมิอากาศ แหล่งน้ำเพื่อใช้ในการบริโภค และเพื่อใช้ในการเพาะปลูก ความอุดมสมบูรณ์ของดินและแร่ธาตุต่าง ๆ ในดิน ความสะดวกสบายอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ เช่น ถนนเพื่อการสัญจร การสื่อสาร นับว่าเป็นปัจจัยแรกที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่อดีต เนื่องจากมีผลต่อสภาพของความเป็นอยู่ในการดำรงชีพ ซึ่งสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความสำคัญต่อการเลือกตั้งถิ่นฐาน ได้แก่

1.1 แหล่งน้ำ จึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่มีการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นปัจจัยพื้นฐาน ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งการบริโภคและอุปโภคแล้วยังใช้น้ำเพื่อการเกษตร หรือใช้เป็นเส้นทางคมนาคมอีกด้วย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบว่ามีที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ แม้แต่ในบริเวณที่มีความแห้งแล้ง เช่น ทะเลทราย กึ่งทะเลทราย หรือบริเวณที่ราบ จะพบว่ามีที่ตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันเป็นกลุ่มรอบ ๆ บ่อน้ำ น้ำพุ น้ำบาดาล ทะเลสาบ แม่น้ำ อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น

1.2 ดิน เป็นปัจจัยรองลงมาจากน้ำในการเลือกตั้งถิ่นฐาน โดยจะแสวงหาพื้นที่ ที่อุดมสมบูรณ์ ที่เหมาะแก่การเกษตร โดยสภาพดินอาจมีความลาดชันสูง หรือสภาพดินสูงต่ำ เป็นดินลูกรัง ดินทรายหรือดินเค็ม รวมถึงพื้นที่ที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์

1.3 สภาพภูมิประเทศ ซึ่งมักมีความแตกต่าง เช่น บริเวณที่ราบลุ่มน้ำ ที่ราบชายฝั่งทะเล ที่ราบภายในทวีป ที่ราบลูกคลื่น ภูเขาสูง จะมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานมากน้อยต่างกัน โดยที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ มักจะเป็นบริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นกว่าบริเวณอื่น ๆ เพราะบริเวณดังกล่าวมีความเหมาะสมต่อการประกอบอาชีพการเกษตร การอุตสาหกรรม และการคมนาคมขนส่ง ส่วนบริเวณภูเขา มักจะมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างเบาบาง หรือมีการตั้งถิ่นฐานรวมกันอยู่เป็นกลุ่มขนาดเล็ก หรือเป็นการตั้งถิ่นฐานกระจายแบบโดดเดี่ยว (Isolated Pattern) เพราะภูเขาเป็นอุปสรรคต่อการสร้างที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ การคมนาคมขนส่งตลอดจนการดำรงชีวิตประจำวัน

1.4 สภาพภูมิอากาศ สภาพอากาศมีผลต่อมนุษย์โดยตรง และมีความสำคัญในการกำหนดลักษณะของดินและพืช ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานเพื่อทำการเกษตร การสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย และวิถีการดำรงชีวิต ดังนั้น องค์ประกอบของอากาศ คือ พลังงานความร้อน จากดวงอาทิตย์ อุณหภูมิปริมาณน้ำฝน จะมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน โดยบริเวณที่มีอากาศร้อนชื้น ซึ่งเป็นบริเวณที่มีอุณหภูมิและปริมาณน้ำฝนสูง ซึ่งเรียกว่า (Tropical Rainy Climate) จะมีการตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นมากกว่าบริเวณที่มีอากาศหนาวเย็นหรืออากาศร้อนแห้งแล้ง

1.5 แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลในการดึงดูดให้มีการตั้งถิ่นฐาน อย่างหนาแน่นและเป็นการตั้งถิ่นฐานประเภทถาวร ไม่ว่าทรัพยากรนั้นจะเป็นแร่ธาตุหรือเชื้อเพลิงแต่อย่างไรก็ตามทรัพยากรนั้นจะต้องมีคุณภาพและปริมาณเพียงพอต่อการลงทุนในเชิงเศรษฐกิจ

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม

สุเมธ (2530) ได้กล่าวถึงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ได้แก่ จำนวนประชากร ลักษณะการประกอบอาชีพ รายได้ ระดับการศึกษา เป็นองค์ประกอบอีกประการหนึ่งที่สำคัญในการตั้งถิ่นฐาน ที่เป็นตัวเกื้อหนุนปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ในการเลือกถิ่นที่ตั้งถิ่นฐาน ทั้งนี้ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เกี่ยวกับการประกอบอาชีพด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1 การเกษตรกรรม การตั้งถิ่นฐานถาวรของมนุษย์จะสัมพันธ์กับการเลือกพื้นที่เกษตรกรรมที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบและพื้นที่ที่เหมาะสม จะถูกเลือกเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ โดยการตั้งถิ่นฐานอาจเกิดขึ้นในลักษณะการรวมกลุ่มกัน หรือในลักษณะที่กระจายขึ้นอยู่กับความแตกต่างของรูปแบบกิจกรรมการเกษตร ซึ่งได้แก่

การเพาะปลูก เช่น ในการปลูกข้าว ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของผู้ประกอบอาชีพประเภทนี้จะแตกต่างกันขึ้นกับขนาดของพื้นที่ กระบวนการผลิต ตลอดจนเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตและสภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน เช่น บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักตั้งถิ่นฐานหนาแน่นอยู่บริเวณที่เนินโคก หรือคันดินธรรมชาติของแม่น้ำเพื่อป้องกันน้ำท่วมในฤดูฝน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานจึงอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยมีพื้นที่การเกษตรอยู่รอบนอก ส่วนการทำไร่ ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานโดยทั่วไปจะเป็นแบบกระจายหรือตั้งกันแบบโดดเดี่ยว ทั้งนี้เพราะมีพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมประเภทนี้กว้างกว่า และการทำสวนเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ลักษณะ

การตั้งถิ่นฐานมีรูปแบบกระจายในพื้นที่ของแต่ละครอบครัว แต่เป็นการกระจายที่ไม่ห่างกันมากนัก เพราะการทำสวนของแต่ละครอบครัวมีขนาดพื้นที่น้อยกว่าการทำไร่

การเลี้ยงสัตว์ ส่งผลให้มีการตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่มีการเลี้ยงสัตว์ ถ้าเป็นการเลี้ยงเพื่อการค้า โดยมีลักษณะเป็นแบบกระจาย เพราะต้องใช้พื้นที่ที่เป็นบริเวณกว้างประกอบกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์

2.2 การอุตสาหกรรม เป็นปัจจัยหนึ่งที่ตั้งดูให้มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นขึ้นเพราะความเจริญของชุมชนทำให้เกิดการนำทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพ โดยการตัดแปลงสภาพหรืออาศัยเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาใช้จึงก่อให้เกิดความสะดวกในการสร้างความเจริญ และพึ่งพาในลักษณะต่าง ๆ

2.3 การค้าขายส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานเป็นไปอย่างหนาแน่น ที่ก่อให้เกิดลักษณะของความเป็นเมือง เนื่องจากสินค้าและบริการต่าง ๆ จำเป็นต้องมีลูกค้ามาใช้บริการจึงจะทำให้การค้าขายง่ายขึ้น ดังนั้นการค้าจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับจำนวนหรือความหนาแน่นของประชากร การที่ชุมชนใดเป็นศูนย์กลางเกี่ยวกับการค้าและบริการ จะเป็นปัจจัยส่งเสริมการตั้งถิ่นฐานมากขึ้น เพราะจะก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย เช่น กิจการธนาคาร สถาบันทางการเงิน สถานบริการต่าง ๆ

2.4 การคมนาคมขนส่งไม่ว่าจะเป็นทางน้ำ ทางบก ที่สามารถใช้ในการขนส่งระหว่างบริเวณหนึ่งไปยังบริเวณอื่น ๆ ได้สะดวกจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้มีการตั้งถิ่นฐานมากขึ้น

3. ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม

จรรยาพร (2544) ได้กล่าวถึงการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพธรรมชาติ โดยเฉพาะปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ทางการเมือง ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเกิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในถิ่นเดียวกันและระหว่างถิ่น กลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม จากวัฒนธรรมที่ต่างกันส่งผลต่อวิถีชีวิตซึ่งจะถูกถ่ายทอดสู่ระบบกิจกรรมในพื้นที่ ก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ต่างกัน สามารถจำแนกลักษณะวัฒนธรรม ได้ดังนี้

1. ศาสนา และความเชื่อ อาจมีผลต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานของชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่เคารพบูชาทางศาสนาหรือความเชื่อที่ยึดถือกันมา หรืออาจเป็นสถานที่สำคัญ

ทางประวัติศาสตร์ รวมไปถึงการเป็นถิ่นฐานมาช้านาน และมีการค้นพบขึ้นมาใหม่ ศาสนาอาจจะมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต การเกษตร การอุปโภคบริโภค ที่สะท้อนออกมาในรูปของประเพณีวัฒนธรรม

2. ประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ทางการเมือง มีผลต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เช่น การที่หมู่บ้านหลายแห่งมีการตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ โดยมีขนบธรรมเนียมประเพณี แตกต่างจากกลุ่มอื่นและยังรักษาวัฒนธรรมเดิมของตนอยู่ได้ มักมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน ได้แก่ การอพยพลี้ภัยทางการเมืองมาจากถิ่นอื่น หรือการอพยพเพราะเหตุผลเพื่อแสวงหาที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่าที่เดิมที่มีจำนวนประชากรหนาแน่นมาก หรือการอพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่เนื่องจากขาดแรงงาน และความเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงมั่นคงของพื้นที่หรือบริเวณที่ปลอดภัยจากสงคราม แต่ถ้าหากเป็นในปัจจุบันนี้การตั้งถิ่นฐานใหม่มักจะถูกผลักดันจากการดำเนินงานของรัฐหรือกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับที่ดินทำกิน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าสภาพแวดล้อมในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ทั้งในด้านรูปแบบและลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นอย่างมากรวมทั้งปัจจัยทางด้านกายภาพหรือภูมิศาสตร์ และ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มนัส (2526) ได้ศึกษางานของ Mabogunje ที่ได้ศึกษาโครงการเขื่อน Kainji ในประเทศไนจีเรีย พบว่า โครงการอพยพได้วางแผนเป็นอย่างดี มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบทุกฝ่าย แต่ก็ยังมีปัญหาการจ่ายเงินชดเชย ขาดแคลนที่ดินที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูก ทำให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมตามมา

มนัส (2526) ได้ทำการศึกษา เรื่อง การตั้งถิ่นฐานใหม่ของประชากรหลังการสร้างเขื่อนกรณีเขื่อนศรีนครินทร์ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า ปริมาณของที่ดินและคุณภาพของที่ดินในบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานใหม่น้อยกว่า และเลวกว่าบริเวณถิ่นฐานเดิม พืชหลักและพืชรองได้เปลี่ยนไป ความสะดวกในด้านการบริการสาธารณูปโภคในบริเวณการตั้งถิ่นฐานใหม่ดีกว่าเดิม นับแต่การสร้างถนนใหญ่ ถนนย่อย ซึ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทางติดต่อ ระบบไฟฟ้า ประปา ที่ไม่เคยมีมาก่อนเมื่อมาอยู่ในถิ่นฐานใหม่ก็ได้มีสิ่งเหล่านี้ใช้กันอย่างทั่วถึง ส่วนสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันสาธารณสุข และศูนย์กลางชุมชนได้อำนวยความสะดวกให้ราษฎรได้ใช้บริการเป็นอย่างดี

มณฑล (2543) ได้ทำการศึกษา ผลกระทบจากการก่อสร้าง โครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ โครงการเขื่อนวชิราลงกรณ์ โครงการเขื่อนศรีนครินทร์ โครงการเขื่อนท่าทุ่งนา โครงการเขื่อนเขาแหลม และโครงการเขื่อนน้ำโจน จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า ลักษณะโครงการชลประทานขนาดใหญ่ที่ดำเนินการก่อสร้างจำเป็นต้องสร้างขึ้นในเขตภูเขาสูงและป่าไม้ตอนบน เนื่องจากมีแหล่งน้ำธรรมชาติสมบูรณ์ มีพื้นที่ป่าไม้กว้างขวาง และมีภูเขาที่มีความมั่นคงทางธรณีวิทยา ดังนั้นโครงการชลประทานขนาดใหญ่ที่ก่อสร้างขึ้นจึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงเรื่องการทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมได้ ผลกระทบสำคัญจากการดำเนินโครงการชลประทานขนาดใหญ่ประการแรกคือ พื้นที่ป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรีถูกทำลายทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้การก่อสร้างเขื่อนในจังหวัดกาญจนบุรีมีผลทำให้ป่าไม้ถูกทำลายลงไม่ต่ำกว่า 500,000 ไร่ ทำให้ชุมชนที่ทำมาหากินอยู่ในบริเวณดังกล่าวและบริเวณใกล้เคียงต่างได้รับผลกระทบจากการขาดแคลนพื้นที่ทำกินที่อาศัยอยู่มาเป็นเวลานาน และยังพบว่า ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่โครงการชลประทานจำนวนหนึ่ง จำเป็นต้องอพยพไปยังพื้นที่จัดสรรใหม่ เพราะก่อให้เกิดผลกระทบด้านเอกภาพทางวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ยังได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนต่าง ๆ ด้วย คือแหล่งโบราณคดี สัตว์ป่า และแหล่งแร่ ซึ่งการกำหนดค่าชดเชยของผู้ได้รับผลกระทบกำหนดโดยคณะกรรมการจัดซื้อและกำหนดค่าทดแทนทรัพย์สินที่ถูกเขตชลประทานคณะกรรมการประกอบด้วย นายอำเภอ หัวหน้าฝ่ายทะเบียนสิทธิและนิติกรรม ผู้แทนสภาท้องถิ่น หัวหน้าฝ่ายจัดหาที่ดิน ซึ่งในการกำหนดราคาที่ดินจะเปรียบเทียบระหว่างที่ดินที่มีการตีราคาไว้เพื่อประโยชน์แก่การเสียภาษีกับราคาประเมินเพื่อเรียกเก็บค่าธรรมเนียมในการจดทะเบียนสิทธิและนิติกรรม โดยยึดเอาราคาสูงเป็นเกณฑ์ ส่วนการกำหนดราคาไม้ยืนต้นกำหนดขึ้นโดยอาศัยข้อมูลจากสถาบันวิจัยพืชสวน ซึ่งพิจารณาจากต้นทุน ในการปลูก ค่าดูแลรักษา และค่าทดแทนอาคารและสิ่งปลูกสร้าง กำหนดโดยการสำรวจสภาพสถานที่ตั้งและประเภทของสิ่งก่อสร้างเพื่อคำนวณค่าร้อยละ ค่าก่อสร้างใหม่และค่าทดแทนวัสดุเสียหายเนื่องจากการรื้อย้าย รวมทั้งสามรายการเป็นค่าทดแทนอาคารและสิ่งปลูกสร้าง

ชยันต์ (2543) ได้ศึกษาเรื่อง ความยุติธรรมในการพัฒนา : กรณีเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ก่อสร้างเขื่อนปากมูลนั้น เป็นบริเวณระหว่างแก่งหัวเหว และแก่งตะนะ ที่ชาวบ้านถือว่าเป็น เมืองหลวงของปลา เพราะเป็นบริเวณที่มีปลาชุกชุม เนื่องจากมีแก่ง มีถ้ำ ซอกหลืบหิน หรือบางแห่งเป็นวัง หรือที่ที่มีน้ำลึก เพื่อการวางฐานรากของเขื่อน แต่การไฟฟ้าฝ่ายผลิต (กฟผ.) ใช้วิธีการระเบิดเขื่อนเพื่อขนย้ายหินออก และเปิดช่องทางสำหรับระบายน้ำที่ออกจากกังหันปั่นไฟ แรงระเบิดในช่วงสามปีของการสร้างเขื่อนทำให้ปลาตายเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ชาวบ้าน 60 หมู่บ้านที่มีอาชีพเป็นชาวประมงขนาดเล็กที่จับปลาขาย ไม่สามารถอาศัยลำน้ำเป็นแหล่งทำมาหากินได้เช่นเดิม ถึงแม้ว่า กฟผ. ได้มีการจ่ายเงินค่าชดเชย โดยแบ่งเป็น 2 กรณี กรณีแรก คือ ค่าชดเชยให้แก่ชาวบ้านที่ต้องอพยพไปตั้งบ้านเรือนใหม่

ทั้งในกรณีที่ได้รับผลกระทบจากการระเบิดแก่ง และกรณีที่พื้นที่ทำกินถูกน้ำท่วม กรณีที่สองคือ ค่าชดเชยที่จ่ายให้ชาวบ้าน เนื่องจากการ สูญเสียรายได้ระหว่างการก่อสร้างเขื่อนเป็นระยะเวลา 3 ปี ซึ่งจ่ายให้เป็นเงินสดรายละ 30,000 บาท และเป็นเงินผลประโยชน์ที่ฝากไว้ในรูปสหกรณ์ ปากมูลรายละ 60,000 บาท แต่กว่าที่ชาวบ้านเหล่านี้จะได้รับเงินก็ต้องผ่านการต่อสู้เรียกร้อง จำนวนหลายครั้ง ก่อให้เกิดความไม่น่าเชื่อถือและไม่พอใจในช่วงเวลาที่ยังไม่ได้รับเงินชดเชย ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจำนวน 60 หมู่บ้าน ต่างมีความต้องการอพยพไปอยู่ที่ดินแปลงใหม่และเลือกรับเงินค่าชดเชย โดยค่าชดเชยในเรื่องที่ดินจะใช้บัญชีของสำนักงานที่ดินจังหวัดและบัญชีราคาปานกลางของที่ดินซึ่งใช้เรียกเก็บภาษีบำรุงท้องที่เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา โดยจะยึดเอาที่ราคาสูงกว่าเป็นเกณฑ์และยึดหลักการพิจารณาความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างเจ้าของที่ดินที่มีเอกสารสิทธิและที่ไม่มีเอกสารสิทธิ ส่วนค่าทดแทนต้นไม้พิจารณาจากหน่วยราชการอื่น ๆ เช่น กรมชลประทาน กรมทางหลวง เป็นต้น โดยค่านึงถึงค่าใช้จ่ายต่าง ๆ รวมทั้งต้นทุนในการผลิต ส่วนราคาค่าทดแทนอาคารสิ่งปลูกสร้างกำหนดขึ้นจากพื้นที่ของอาคารคูณด้วยราคาที่กำหนดตามประเภทของอาคาร ซึ่งเขื่อนปากมูลมีเกณฑ์สำหรับการพิจารณาเงินชดเชยสำหรับที่ดินและต้นไม้ ได้แก่ แบบแผนการใช้ที่ดิน มูลค่าที่ดิน ต้นทุนในการปรับปรุงดินและมูลค่าของต้นไม้ ส่วนเงินค่าชดเชยสิ่งปลูกสร้างแบ่งออกเป็นสิ่งปลูกสร้างสาธารณะ และสิ่งปลูกสร้างเอกชน ซึ่งค่าชดเชยในส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งปลูกสร้างครัวเรือนจะได้ก่อนจะอพยพโยกย้ายออกไปจากบริเวณพื้นที่โครงการ และส่วนที่เกี่ยวกับที่ดินและต้นไม้จะได้รับหลังจากที่อพยพออกไปจากบริเวณพื้นที่โครงการเรียบร้อยแล้ว

นริศ (2531) ได้ทำการศึกษาเรื่อง สภาพเศรษฐกิจเชิงเปรียบของสมาชิกหมู่บ้านอพยพโครงการเขื่อนเขี้ยวหลาน จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า สภาพครัวเรือนของสมาชิกหมู่บ้านอพยพมีรายได้สุทธิจากการขายยางพาราที่ปลูกในสภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ที่รัฐบาลจัดทำให้มากกว่าก่อนการอพยพ มีการกระจายรายได้ที่มีความเท่าเทียมกัน มีการประกอบอาชีพหลักที่มั่นคงตลอดจนมีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเพิ่มขึ้น ซึ่งหลักในการจ่ายเงินค่าทดแทนทรัพย์สินแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ค่าทดแทนที่ดิน ค่าทดแทนต้นไม้และค่าทดแทนอาคารสิ่งปลูกสร้าง โดยค่าชดเชยในเรื่องที่ดินจะใช้บัญชีของสำนักงานที่ดินจังหวัดและบัญชีราคาปานกลางของที่ดินซึ่งใช้เรียกเก็บภาษีบำรุงท้องที่เป็นเกณฑ์ในการพิจารณา โดยจะยึดเอาที่ราคาสูงกว่าเป็นเกณฑ์และยึดหลักการพิจารณาความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างเจ้าของที่ดินที่มีเอกสารสิทธิและที่ไม่มีเอกสารสิทธิ ส่วนค่าทดแทนต้นไม้พิจารณาจากหน่วยราชการอื่น ๆ เช่น กรมชลประทาน กรมทางหลวง เป็นต้น โดยค่านึงถึงค่าใช้จ่ายต่าง ๆ รวมทั้งต้นทุนในการผลิต ส่วนราคาค่าทดแทนอาคารสิ่งปลูกสร้างกำหนดขึ้นจากพื้นที่ของอาคารคูณด้วยราคาที่กำหนดตามประเภทของอาคาร

สมิตรา (2536) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจในการจ่ายเงินชดเชยทรัพย์สินให้แก่ครัวเรือนที่จะต้องย้ายถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่โครงการเขื่อนบางปะกง จังหวัด ฉะเชิงเทรา พบว่า ครัวเรือนที่จะต้องถูกเวนคืนที่ดินเพื่อนำมาใช้ในการก่อสร้างโครงการ จำนวน 65 ครัวเรือน และพื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณ 687 ไร่ หรือร้อยละ 86.7 ของพื้นที่โครงการทั้งหมด ยังมี ปัญหาในการจ่ายเงินค่าชดเชยกับสิ่งที่สูญเสียที่ดินทำกินไป โดยเฉพาะพืชเศรษฐกิจหลักที่ทำ รายได้ ได้แก่ มะม่วง หอม และมะพร้าว ทั้งนี้คณะกรรมการจัดซื้อและกำหนดค่าทดแทน ทรัพย์สินได้กำหนดอัตราค่าชดเชยสำหรับพืชเศรษฐกิจหลักทั้งสามชนิดโดยพิจารณาจากข้อมูล ทางด้านต้นทุนในการปลูก ค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาของเกษตรกร ตลอดจนผลผลิตและรายได้ ของพืชแต่ละชนิดที่เกษตรกรได้รับในแต่ละปี ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาพบว่าค่าชดเชยที่ผู้วิจัยได้ ศึกษาโดยใช้ข้อมูลต้นทุนและรายได้จากการปลูกพืชมีความแตกต่างกับอัตราค่าชดเชยที่กำหนด ขึ้นโดยคณะกรรมการจัดซื้อและกำหนดค่าทดแทนทรัพย์สิน เนื่องจากคณะกรรมการ ฯ ได้ กำหนดอัตราขึ้นโดยมิได้ตระหนักหรือให้ความสำคัญในหลักทางวิชาการ จึงเป็นเหตุที่ทำให้ ประชาชนที่ได้รับผลกระทบในพื้นที่โครงการเขื่อนบางปะกงยังไม่พอใจ

อนุชิต (2548) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่องผลกระทบจากการสร้างเขื่อนราชไศล จังหวัด ศรีสะเกษ พบว่า ชาวบ้านผู้เดือดร้อนมีความคิดเห็นว่า การสร้างเขื่อนนอกจากเป็นการทำลาย สภาพธรรมชาติแล้ว ยังทำให้เกิดความแตกแยกขึ้นในชุมชน โดยมีการแตกแยกออกเป็น 13 กลุ่ม เป็นไทบ้านเหนือเขื่อน ไตเขื่อน ผู้ได้รับประโยชน์ และผู้เสียประโยชน์ สำหรับข้อเรียกร้องนั้น ชาวบ้านได้เรียกร้องให้รัฐจ่ายค่าชดเชยทุกกรณี และเร่งฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชน

เลอรักษ์ (2529) ได้ทำการศึกษา ผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคมในหมู่บ้านอพยพจาก โครงการเขื่อนและอ่างเก็บน้ำห้วยกุ่ม จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ลักษณะครัวเรือนอพยพส่วนใหญ่เป็น ครอบครัวขยาย ประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือรับจ้าง หรือทั้งสองอย่าง หลังการอพยพแล้ว ปรากฏว่าการดำเนินชีวิตดีขึ้น มีความสะดวกสบายขึ้นเพราะมีการจัดหาสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่จำเป็นบางประการให้ สถานภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนระดับรายได้ยังอยู่ใน เกณฑ์ต่ำและไม่แตกต่างจากก่อนการอพยพ แต่มีแนวโน้มจะดีขึ้นในภายหน้าเนื่องจากเป็นระยะ เริ่มต้นบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน ประชาชนส่วนใหญ่พอใจสภาพแวดล้อมของพื้นที่ถิ่นฐานแห่งใหม่ไม่ ต้องการอพยพออกจากชุมชน สิ่งที่ประชากรต้องการมากที่สุดคือการปรับปรุงแหล่งน้ำเพื่อ การเกษตร และบริการด้านไฟฟ้า ซึ่งที่ดินการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้จัดสรรพื้นที่สำหรับที่ อยู่อาศัยและเป็นที่ทำกินอันเหมาะสมให้ พร้อมทั้งกำหนดมาตรการเกี่ยวกับการทดแทนทรัพย์สิน เพื่อชดเชยให้ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน ซึ่งรัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินการ 2 คณะ ได้แก่ คณะกรรมการกำหนดค่าทดแทนทรัพย์สินมีอำนาจในการตรวจสอบทรัพย์สินของ ราษฎร พิจารณาตีราคาทรัพย์สิน รวมทั้งดำเนินการจ่ายค่าทดแทนให้ราษฎร และคณะกรรมการ

ประสานงานอพยพราษฎร มีอำนาจในการพิจารณาจัดสรรอพยพ จัดวางผังที่จัดสรรสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน รวมทั้งการดำเนินการให้มีการก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภคให้แก่ราษฎร ประสานงานอพยพราษฎร และแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามที่คณะกรรมการมอบหมาย ซึ่งการจัดสรรที่ดินให้แก่ผู้อพยพจากพื้นที่อ่างเก็บน้ำห้วยกุ่ม ได้จัดสรรให้ครอบครัวละ 15 ไร่ แบ่งออกเป็นที่อยู่อาศัย 2 ไร่และที่ทำกิน 13 ไร่ โดยผู้ที่ได้รับจัดสรรดังกล่าวมีสิทธิทำกินสืบทอดไปยังทายาทได้แต่ห้ามมิให้ซื้อขายโอนให้ผู้อื่น ส่วนการดำเนินการก่อสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ประกอบด้วย การสร้างและปรับปรุงถนนผิวจราจรลูกรัง รวมทั้งสิ้น 51 กิโลเมตร มีโรงเรียนทดแทนโรงเรียนเดิม 1 หลัง จัดหาและปรับปรุงแหล่งน้ำให้ผู้อพยพอย่างเพียงพอ ปรับปรุงอ่างเก็บน้ำ 2 แห่ง ขุดสระน้ำ 4 แห่ง เจาะบ่อบาดาล 4 แห่ง

กาญจนา (2544) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาพื้นที่ชุมชนใหม่ในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำป่าสัก อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ตำบลมะนาวหวาน ตำบลแก่งผักกูด ตำบลชัยบาดาลและจังหวัดลพบุรี พบว่า พื้นที่ดังกล่าวเป็นการตั้งถิ่นฐานใหม่ในแบบที่มีการรวมกลุ่มกันเอง แต่รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความช่วยเหลือในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ให้แก่ ชุมชน เนื่องจากผู้ได้รับผลกระทบทั้งหมดเลือกที่จะรับเงินชดเชยพิเศษแทนการรับแปลงที่ดินอพยพ และโยกย้ายมาตั้งชุมชนใหม่ในพื้นที่ตำบลเดิมที่ไม่ถูกน้ำท่วม

กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย (2545) ได้สรุปผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับราษฎรอพยพ อันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนหลายเขื่อน เช่น นิคมสร้างตนเองลำน้ำอูน จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นการอพยพราษฎรตามโครงการสร้างเขื่อนชลประทานลำน้ำอูน นิคมสร้างตนเองลำโดมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการอพยพราษฎรออกจากเขตน้ำท่วม ในการสร้างเขื่อนสิรินธร นิคมสร้างตนเองลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นโครงการพิเศษ เพื่อช่วยเหลือราษฎรอพยพออกจากบริเวณน้ำท่วมเหนือเขื่อนลำปาว โครงการนิคมสร้างตนเองลำตะคอง นิคมสร้างตนเองกิวลม เป็นการอพยพราษฎรออกจากพื้นที่น้ำท่วมในการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำวัง นิคมสร้างตนเองเขื่อนภูมิพล จังหวัดเชียงใหม่ เพื่ออพยพราษฎรออกจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพล เป็นต้น พบว่าการอพยพราษฎรออกจากพื้นที่น้ำท่วมนั้นจะเกิดผลกระทบต่าง ๆ มากมายจำเป็นต้องจัดสรรให้มีที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน ตลอดจนโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น โรงเรียน วัด อนามัย เป็นต้น รวมทั้งแผนการดำเนินชีวิต เช่น การพัฒนาครอบครัว การศึกษา การพัฒนาสังคม การบริการสาธารณสุข เพื่อวัตถุประสงค์ให้ราษฎรอยู่ดีกินดีมีคุณภาพชีวิตที่ดี

จากการศึกษาแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่า ระดับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่ขึ้นอยู่กับบริการขั้นพื้นฐานจากรัฐ ได้แก่ เงินค่าชดเชย

สาธารถูปโภคต่างๆ รวมทั้งปัจจัยทางด้านกายภาพ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ที่เป็นสาเหตุของความพึงพอใจในการตั้งถิ่นฐานใหม่

ผลจากการตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถสร้างเป็นกรอบความคิดนำการวิจัยดังภาพที่ 1 กล่าวคือ

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ (Independent Variable) ได้แก่

1. ปัจจัยทางด้านกายภาพ ประกอบด้วย
  - 1.1 การใช้แหล่งน้ำ
  - 1.2 ลักษณะของที่ดิน
  - 1.3 ลักษณะพื้นที่บริเวณที่อยู่อาศัย
  - 1.4 การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่
2. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย
  - 2.1 การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการประกอบอาชีพ
  - 2.2 ระดับการศึกษา
  - 2.3 ระยะเวลาที่อาศัยในชุมชน
  - 2.4 ขนาดของครัวเรือน
  - 2.5 รายได้ครัวเรือน

2.6 การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา

ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่

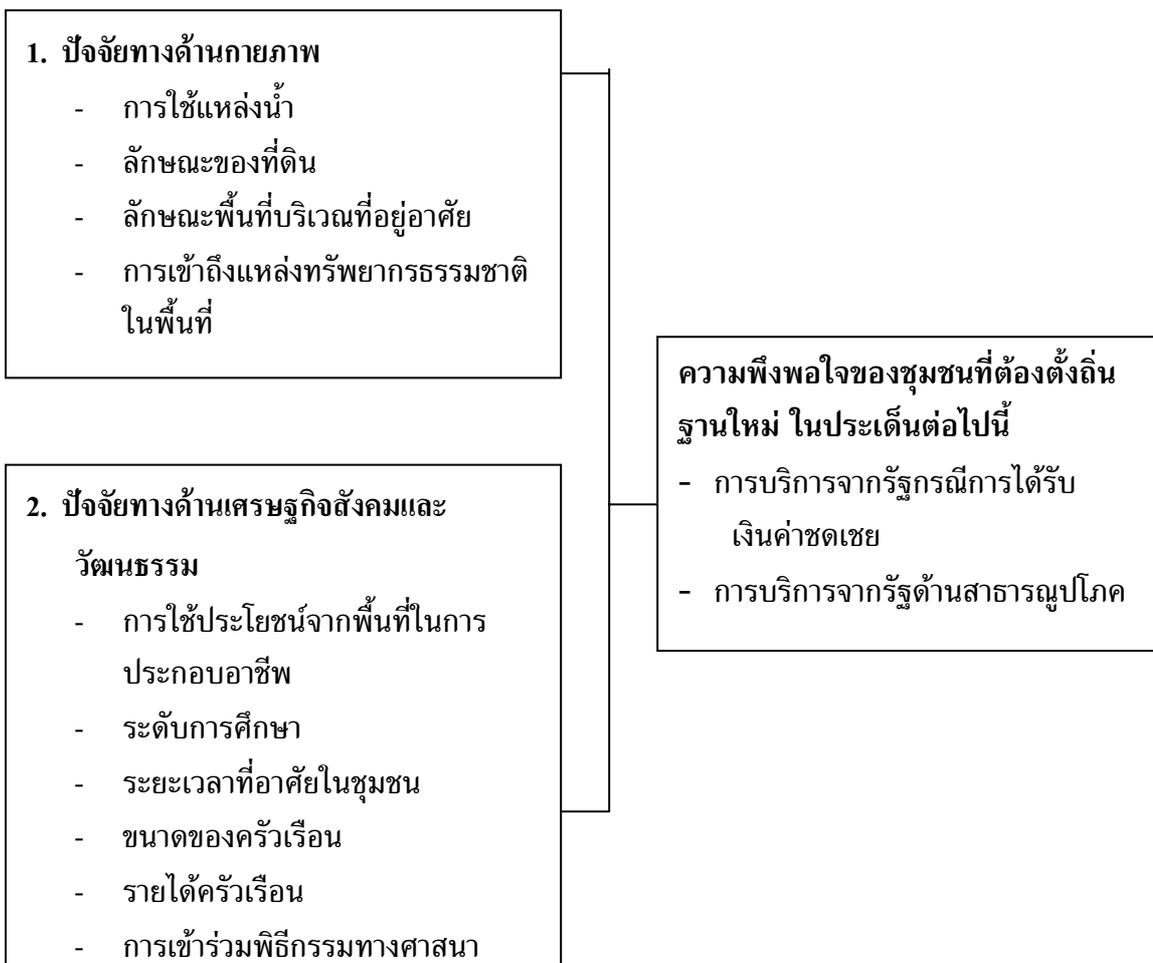
ความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่อันเนื่องมาจากการดำเนินงานก่อสร้างโครงการเขื่อนแควน้อย ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การบริการจากรัฐกรณีการได้รับเงินค่าชดเชย
2. การบริการจากรัฐด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ น้ำดื่ม น้ำใช้ แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ถนน โทรศัพท์สาธารณะ ไฟฟ้า โรงเรียน วัด ร้านค้า และสถานเอนกมัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ (X)

ตัวแปรตาม (Y)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

จากกรอบแนวคิด ผู้วิจัยได้กำหนดสมมติฐานเพื่อการวิจัย ดังนี้คือ

สมมติฐานที่ 1 ปัจจัยทางด้านกายภาพมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่อันเนื่องมาจากการดำเนินงานก่อสร้างโครงการเขื่อนแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก

- 1.1 การใช้แหล่งน้ำมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่
- 1.2 ลักษณะของที่ดินมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่
- 1.3 ลักษณะพื้นที่บริเวณที่อยู่อาศัยมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่
- 1.4 การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่

สมมติฐานที่ 2 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของ ชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่อันเนื่องมาจากการดำเนินงานก่อสร้างโครงการเขื่อนแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก

- 2.1 การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการประกอบอาชีพมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่
- 2.2 ระดับการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่
- 2.3 ระยะเวลาที่อาศัยในชุมชนมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่
- 2.4 ขนาดของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่

2.5 รายได้ครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่

2.6 การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนามีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่